

Minoritads naziunalas en Europa centrala

Manual nov en lingua tudestga

DA GUIJU SOBIELA-CAANITZ

■ L'on da giubileum 2014 ha manà il public a chapir la relevanza fatala da l'Emprima guerra mundiala per il svilup da l'Europa durant il tschientaner passà. Ins è vegni da far endament las consequenzas dals patgs ch'ils victurs da 1918 avevan dictà als pajais victorisads. Las repercussions geograficain las pli immediatas per nus en il Grischnun derivavan da la fin e parcellaziun da l'Austria imperiala e cunzunt da ses «Kronland» tirolais. L'antierur schef dal stab general Theophil Sprecher von Bernegg (*Maiavilla, 1850–1927) resguardava la Societad da las naziuns (SDN) sco «l'instituziun da la partida victoriosa per conservar la structura da pussanza che lezza aveva bajegia» (1). Cuss. fed. Felix Calonder (*Scul, 1863–1952) percenter ha cum batti cun success per l'adesiun da la Svizra a la SDN; suenter sia demissiun 1919 ha'l survaglià a Katowice l'applicaziun da la cunvegna tranter Germania e Pologna davart las minoritads en la Silesia auta, pia ils germanofons en la part attribuida a la Pologna restaurada ed ils Polacs en la part restada tudestga. L'istoricher tirolais Michael Gehler (Universitad da Hildesheim, Saxonia inferiura) scriva areguard l'Europa centrala e da l'ost suenter 1918: «Ils cunfins novs, creond plis problems da minoritads, han manà a conflicts politics» (2).

La fin dal tschientaner passà

Passa settanta onns suenter ils patgs da 1919 e 1920 è l'URSS ida en malura, e sias quindesch republicas èn sa proclamadas independentas; il medem han lura fatg era las sis da la Jugoslavia. Quai ha manà a conflicts etnics armads; tiers èn vegnidas tensiuns tranter Slovacchia ed Ungaria pervi da la minoritad ungaraisa en Slovacchia sco era tranter Rumania ed Ungaria pervi da la Transilvania. Lur ha il Cussegl da l'Europa mess ad ir l'elavuraziun d'ina Convenziun da basa per proteger las minoritads naziunalas. Lezza è en vigur dapi 1998; trentanov stadis l'han ratifitgada, tiers vegnan ils quatter che l'han mo sutscritta. Ses art. 4.1 vul «possibilitar als commembers da las minoritads (...) da mantegnair las parts essenzialas da lur identitad, numadamain lur religiu, lur lingua, lur tradiziuns e lur patrimoni cultural» (v. La Quotidiana dals 19 da mars, p. 15). Cunzunt la Frantscha na reconuscha dentant betg las atgnas identitads che distinguan parts da sias burgaisas e da ses burgais; perquai n'ha la betg signà la convenziun. Il filosof Edgar Nahoum «Morin» (*1921), da derivanza giudaica osmanica da Tessalonichi/Selanic, ha scrit en «Le Monde» dals 5 da fanadur 1991: «L'identitad franzosa n'ha betg muntà la fin da las identitads provincialas, mabain lur subordinaziun; ella cumpiglia l'identitad da la provinza integrata, pia in'identitad dubla.»

Daniel Thürer fa endament

Ils signataris da la convenziun han ina populaziun germanofona cumplexsiva da passa tschient milliuns, era sche quella da la Frantscha en Alsazia e Lorena n'astga betg sa referir a lez document. Quai giustifitgava la publicaziun d'in manual da commentar en lingua tudestga. In tal cudesch (3) ha l'Institut da plurilinguitad da l'Universitad da Friburg preschentà ils 27 da mars al public. Per mintgin dals artitgels 3–18 da la convenziun cuntegn lez manual in chapitel da commentari davart mintgamai la Germania, l'Austria, la Svizra ed il Tirol dal sid; i dat anc in chapitel davart l'Italia. La prefaziun dal volum menziuna «las minoritads germanofonas en l'entira Europa» (p. 5) sco ina part dal public en mira. Ins po deplorar l'absenza d'in chapitel spezial davart ils passa 200000

umans da lingua tudestga en Pologna, nua che la convenziun è en vigur dapi 2001. Il Grischnun Daniel Thürer, spezialist renumà da dretg internaziunal e dretg europeic (Universitad da Turitg), scriva: «Ils victurs [da 1918] han insistì sin patgs spezialis dals stadis novs da l'Europa centrala per proteger lur minoritads etnicas, linguisticas e religiusas (...). Il sistem da minoritads concepì aifer quel da la Societad da las naziuns aveva en mira da mitigiar e curreger ingiustias istoricas. Sia finamira era da proteger e mantegnair la patria istorica e l'identitad da pievels e gruppas etnicas cun lur atgnas tradiziuns ed enragischiamenti e lur brama da mantegnair en vita las regurdanzas da lur passà (...). [Oz duess ins] avoir en mira il 'management of diversity' [administraziun dal pluralissem] empè da la protecciun da minoritads. En blers pajais europeics (...) paran ils dretgs umans da sa sviluppar en in'unica direcziun: Ins para da resguardar ils umans sco objects da proteger empè da'ls tractar sco acturs responsabels» (pp. 46–47 e 50). I suonda ina survista dals chapitels dal manual deditgads spezialmain a la Svizra.

Cunter discriminaziuns

L'introducciun («Landesbericht Schweiz») punctuescha l'emprim: «La Svizra è fitg rigurusa cun limitar l'applicaziun da la convenziun a sias burgaisas e ses burgais» (p. 121). En quest connex rapporta in auter chapitel davart criticas da 2003 areguard «la moda svizra da proceder tar natiralisaziuns (...). Ma lezza mancanza en la lescha è svanida: L'art. 15 b da la lescha federala 'BüG' da Bumaun 2009 stipulescha ch'ins duaja motivar la refusa d'ina dumonda da natiralisaziun (...) e ch'ils chantuns duajan instituir autoritads giudizialas per giuditgar sco davosas instanzas recurs cunter decisiuns da refusa davart natiralisaziuns ordinaris» (p. 259). Doris Angst, coeditura dal manual, e Daniel Rieticker (Universitad da Losanna) rapportan plinavant da criticas a la territorialitad absoluta dals linguatgs, «incumpatibla cun las obligaziuns da la convenziun (...). Commembras e commembers da la minoritad italo-fona sa sentan fitg discriminads» (pp. 124 e 126). Quai vala per «commembras e commembers da minoritads ordaifer lur intschess tradiziunal, per exempel italo-fons e Rumantschs immigrads en ci-

tads pli grondas» (Angst, p. 182). Ils Jenics svizzers cun lur moda da viver valan oz sco gruppa etnica e minoritad naziunala: «Lur identitad culturala è oramai reconuschida formalmain» (p. 136). Dentant n'han ins anc betg schlià tut lur problems areguard l'instrucziun da lur uffants sco er lur «lieus da transit e da staziunament» (p. 133). Il rapport punctuescha er «in rinforz evident dals dretgs e da la libertad linguistica da la minoritad germanofona dal chantun Friburg en ils davos quindesch onns» (p. 134).

Tge linguas en la scola primara?

Ils art. 12–14 da la convenziun pertugan d'«enconuschientscha da la cultura, da l'istorgia, da la lingua e da la religiu da lur minoritads naziunalas sco er da la maioritad» (art. 12.1) e stipuleschan «che mintga commember u commembra d'ina minoritad naziunala ha il dretg d'emprer sia lingua minoritara (...) senza ch'il studi da la lingua uffiziala (...) vegnia pregiuditg da quai» (art. 14.1 e 14.3). Ils art. 12 e 13 ha commentà la giurista tessinaisa Elisa Ravasi (Universitad da Turitg), la sociolinguista Claudine Brohy (Universitad da Friburg) ha commentà l'art. 14. Ravasi punctuescha: «La politica svizra areguard las linguas ha en mira, tenor art. 70.3 da la costituziun federala (CF) da promover l'enclieg ed il barat tranter las cuminzanzas linguisticas (...). En lez senn han ins fatg la lescha da linguas (SpG) per promover la plurilinguitad e rinforzar la coesiun naziunala (...). Sia finamira centrala è da stimular l'enclieg tranter cuminzanzas linguisticas cun il barat (art. 14 ss. SpG); quai han ins pretendì sco prioritad strategica (...). L'art. 4 dal concordat 'HarmoS' reglescha l'instrucziun da linguas. Ins duai introducir l'emprima lingua estra il pli tard en il tschintgavel onn da scola e la segunda il pli tard en il settavel; ina da lezzas sto esser in linguatg naziunal, l'autra l'englais (...). Tiers duain ins porscher in'instrucziun facultativa tenor basegn en ina terza lingua naziunala (...). Ins surlascha pia a mintga chantun da fixar tgenina lingua, u ina naziunala u l'englais, ch'ins duaja instruir sco emprima; dentant ston ins cuntanscher cumptenzas equivalentas en domaduas a la fin dal temp da scola obligatoric (...). Dacur en ils chantuns alemans è la resistenza s'inflammada [cunter lezza regulaziun]. Quai ha incità il cussegl fede-

ral a smanatschar da duvrar sia cumptenza subsidiara (art. 62.4 CF) per armonisar il sectur da furmaziun (...). Per consolidar sia politica da linguas cun in fundament scientific e rinforzar l'enclieg relativ en ina societad multiculturala finanziescha il cussegl federal blers programs da retschertga davart differents temas colliads cun la cultura. Autras mesuras chantunales per promover la plurilinguitad (...) pertugan per exempel l'introducciun da roms bilings en la scola, ubain il barat pli intensiv tranter cuminzanzas linguisticas» (pp. 390–391).

Rumantsch e talian linguas maternas ordaifer lur intschess

Brohy descriva mandlamain l'instrucziun da linguas minoritaras en Svizra: «La confederaziun sustegna ils chantuns plurilings (art. 70.4 CF) e [spezialmain] ils chantuns Grischnun e Tessin tar la promozion da las duas linguas minoritaras talian e rumantsch (art. 70.5 CF). Quests dus paragrafs èn impurtants per mantegnair linguas minoritaras grazia a la scola (...). Ins resguarda l'instrucziun bilingua en sias differents variantas sco in'entschatta empermettenta per realisar art. 70 CF, SpG ed il concordat HarmoS (...). En ils chantuns plurilings porsch'ins daditg differents models d'instrucziun bilingua, da la scolina enfin a l'universitad. Cunzunt en il Grischnun muntan scolas bilingas cun rumantsch u talian plus tudestg ina pitga impurtanta dals linguatgs minoritars (...). Ma la cumissiun consultativa da la convenziun crititgescha ch'ins na promovia betg avunda il talian ordaifer ses intschess d'origin (...). In paradox da la politica svizra areguard linguas èsi numadamain ch'ins favurisescha la plurilinguitad cun differents mesuras, (...) ma ch'ins restrenscha il mantegniment e svilup da cumptenzas en la lingua materna cur ch'ella vegn discurrenda ordaifer ses intschess da tschep (...). La societad civila e sias gruppas d'interess pon cuntanscher vaira bler areguard la politica da linguas. L'uniun 'Pro Bilingua Chur', fundada l'atun 2013, ha cum batti cun success il conclud communal che leva abolir las classes bilingas da la citad (rumantsch/tudestg e talian/tudestg) pervi da mesuras da spargn (...). Ins aveva salidà generalmain la creaziun da talas classes bilingas ordaifer l'intschess rumantsch e talian. Grazia a l'immersiun

tranter per pon uffants da lingua maioritara e tals da lingua minoritara emprer ilz ins dals auters» (pp. 431–434).

Pli baud discriminads, oz reconuschids

Ravasi rapporta da duas cuminzanzas pli baud discriminadas da la societad svizra e reconuschidas oz sco minoritads naziunalas: La jenica e la giudaica. «Per mantegnair la moda da viver dals viagiants basegn'ins l'enclieg da la populaziun maioritara. Sensibilisar la gliued sedentara per lezza realitad, quai pretenda ch'ins integreschia l'istorgia e la cultura dals viagiants en la materia da scola. Documentaziun didactica online adattada stat a disposiziun per la magistraglia (...). Las autoritads svizras stattan en in dialog avert cun ils viagiants per elavurar mesuras da promozion» (p. 392). Era davart il giudaism duain ins infurmar la populaziun maioritara cun ina didactica adattada. Ravasi: «Ils 6 da zercladur 1991 ha la Conferenza svizra da las directuras e dals directurs chantunals da l'educaziun publica relaschà ina declaraziun davart 'Il rassissem a scola'. Lezza punctuava che la scola duaja educar al respect dals conumans, a la toleranza tranter gruppas religiusas, etnicas, socialas euv. ed a la pasch tranter ils pievels (...). Sin quests principis sa fundan era l'infurmaziun e la sensibilisaziun da la populaziun davart l'istorgia ed ils giavischs da la cuminanza giudaica. Blers curs en las scolas èn deditgads al rassissem ed al genocid sco er a l'antisemitissem ed a l'holocaust. Plinavant ha l'Universitad da Basilea in institut da studis giudaics che porscha in program cumplet d'instrucziun davart il giudaism e sia religiu, cultura ed istorgia e perscrutescha lez roms (...). La cumissiun consultativa da la convenziun ha relevà la cuntentientscha da la cuminanza giudaica davart quella instrucziun» (pp. 393–394) (4).

E l'islam?

Ma durant la preschentaziun dal manual a l'Universitad da Friburg ha la delegada genevrina da lezza cuminanza punctuà il «svilup preoccupant da l'antisemitissem»: «Ins n'ha betg fatg avunda per render enconuscent il giudaism.» Ins percorschia dapli rigur («un durcissement») dapi var diesch onns areguard l'adattaziun («des aménagements») da la scola publica per uffants da famiglias giudaicas. Qua vegn endament ina dumonda: Na pudess lez «durcissement» derivar da la tema che famiglias islamicas vegnian adaquella da pretendere «des aménagements» analogs era per lur agens uffants? En Svizra vivan mo 18000 persunas da religiu giudaica e bunamain in mez milliun muslims, cunzunt en ils chantuns alemans; ma questa religiu n'è betg reconuschida en Svizra. Dentant: «In dumber creschent da muslims acquista la naziunalitad svizra» (Angst e Rietiker, p. 126). Oz smin'ins che bunamain la terza part possedia quella naziunalitad. Ils 11 da matg duai l'«Union vaudoise des associations musulmanes» (Losanna) decider davart sia dumonda da reconuschientscha chantunala. Co va quai vinavant? En mintga cas è il status da l'islam en Svizra vegni in problem actual. Quai è er il cas per il francoprovenzal u «arpitan» dal Vallais, gia menziunà pliras giadas en il chapitel davart l'Italia e represchentà il 27 da mars en la discussiun d'in anteriur cuss. guv. da lez chantun. Gea, la Romandia sa muvent...

1. Daniel Sprecher, Generalstabschef Theophil Sprecher von Bernegg, Turitg (NZZ Verlag, ISBN 3 85823 822 8) 2000, p. 519.
2. Michael Gehler, Europa. Minca (Olzog, ISBN 3-7892-8195-2) 2010, p. 120.
3. Hofmann / Angst / Lantschner / Rautz / Rein (ed.), Rahmenübereinkommen zum Schutz nationaler Minderheiten. Dike (Turitg, ISBN 978-3-03751-615-7) 2015.
4. Zentrum für Jüdische Studien der Universität Basel, <https://jewishstudies.unibas.ch/>